

УДК 631.115.1
JEL Classification Q12

Голубєв Андрій

аспірант кафедри економіки та управління підприємствами
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна
E-mail: Zvit.zav@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ²

Анотація

Вступ. Важлива роль у виробництві сільськогосподарської продукції нині відводиться фермерським господарствам, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатуокладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення. Наявність значної кількості великотоварних виробників, проблеми організації і розташування гуртових ринків, недостатній рівень заселеності сільських територій, неналежний рівень ресурсозабезпечення – все це визначає специфіку конкурентного середовища, в якому функціонують фермерські господарства. Завдання розвитку фермерських господарств в Україні вимагає вивчення особливостей їх діяльності, аналізу сучасного етапу функціонування фермерських господарств, виявлення перешкод на шляху їх розвитку і окреслення напрямів удосконалення їх діяльності.

Метою статті є аналіз сучасного етапу розвитку фермерських господарств та виявлення загальних тенденцій, що характеризують їх виробничо-комерційну діяльність.

Методи. При проведенні дослідження застосовувались загальноприйняті методи: діалектичний, монографічний, наукового пізнання, абстрактно-логічний, наукового узагальнення, а також методи статистичної обробки інформації.

Результати. Проаналізований сучасний стан розвитку фермерських господарств в Україні. Охарактеризовані основні показники їх діяльності. Виявлені проблеми, з якими стикаються фермери сьогодні, та окреслені напрями удосконалення їх діяльності

Перспективи. Подальші дослідження планується проводити стосовно напрямів державної підтримки фермерів та підвищення ефективності їх діяльності, базуючись на застосуванні прогресивних маркетингових стратегій розвитку підприємства.

Ключові слова: фермерські господарства, ринкове середовище, ефективність, виробництво, сільськогосподарська продукція.

Вступ.

Важлива роль у виробництві сільськогосподарської продукції нині відводиться фермерським господарствам, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатуокладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення. Наявність значної кількості великотоварних виробників, проблеми організації і розташування гуртових ринків, недостатній рівень заселеності сільських територій, неналежний рівень ресурсозабезпечення – все це визначає специфіку конкурентного середовища, в якому функціонують фермерські господарства. Завдання розвитку

²Науковий керівник: Корчинська О.А., доктор економічних наук, старший науковий співробітник

фермерських господарств в Україні вимагає вивчення особливостей їх діяльності, аналізу сучасного етапу функціонування фермерських господарств, виявлення перешкод на шляху їх розвитку і окреслення напрямів удосконалення їх діяльності. Саме це і визначає актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теорія, методологія та практика становлення і функціонування фермерських господарств у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці знайшли своє відображення у наукових працях багатьох авторів, зокрема: І.В. Беззуба [1], В. П. Горьового [2], А.Г. Задорожнікова [3], Л.В. Корнілова [4], А.С. Мохненко [5] та інших вчених. Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили також Л.О. Вдовенко [6], Т.М. Мараховська [6], П.М. Макаренко [7], Л.Л. Мельник [8], Ю.О. Махортов [9], В.Л. Дмитренко [9] та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї теми, залишаються аспекти, які потребують подальшого дослідження, зокрема особливості сучасного етапу розвитку фермерських господарств та перспективи розвитку їх виробничо-комерційної діяльності.

Мета.

Метою статті є аналіз сучасного етапу розвитку фермерських господарств та виявлення загальних тенденцій, що характеризують їх виробничо-комерційну діяльність.

Методологія дослідження.

При проведенні дослідження застосовувались загальноприйняті методи: діалектичний, монографічний, наукового пізнання, абстрактно-логічний, наукового узагальнення, а також методи статистичної обробки інформації.

Результати.

Фермерські господарства в Україні стали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. Так, якщо в 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то за п'ять років поспіль їх чисельність зростає до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га. У перші роки аграрної реформи фермерські господарства створювалися великими темпами. Така ситуація пояснюється тим, що в той час бажаючі стати фермерами мали змогу одержати у користування до 50 га сільськогосподарських угідь і до 100 га загальної земельної площі. У рахунок своїх майнових паїв вони могли отримати техніку та інші засоби виробництва. І у тих умовах ціни на техніку і добрива були доступними для фермерів. Також була можливість придбання зношеної техніки у КСП за відносно низькими цінами.

За весь період розвитку фермерства в Україні їх найбільша чисельність була зафіксована у 2007 році – 43,4 тис. одиниць. За підсумками 2015 року кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні становила 32,3 тис., що дорівнює 71,2% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств країни (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку фермерських господарств України в 2000-2015 рр.*

Показник	2000	2005	2010	2015	2015 р. до 2000р., %
Кількість фермерських господарств, одиниць	38428	42445	41524	32303	84,1
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	2157,6	3661,2	4290,8	4343,7	201,3
у тому числі: ріллі, тис. га	1994,0	3492,6	4161,9	4223,3	211,8
У розрахунку на одне господарство:					
сільськогосподарських угідь, га	56,1	86,3	103,3	134,5	239,8
у тому числі: ріллі, га	51,9	82,3	100,2	130,7	251,8

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Кількість фермерських господарств значно різняться в розрізі областей (табл. 2). Найбільша їх кількість знаходиться в Одеській області – 3963, Миколаївській – 3338, Дніпропетровській – 3179 і Кіровоградській області – 2465. Разом на ці чотири області припадає 12942 фермерських господарства, що становить більше 40 відсотків від загальної кількості фермерських господарств країни. Таким чином, більше фермерів функціонує в зоні Степу, де існують сприятливі умови для вирощування зернових культур і соняшнику, які є найбільш рентабельними культурами. Найменша кількість фермерських господарств спостерігається в таких областях, як: Рівненська – 356, Івано-Франківська – 445 і Чернігівська – 508. Загалом, у цих областях зареєстровано лише 1309 фермерських господарств, а їх питома вага у загальній кількості становить біля 4%.

Таблиця 2

Кількість фермерських господарств у розрізі областей у 2015 році (кінець року)*

Область	Кількість зареєстрованих господарств, од.	Площа сільгоспугідь у користуванні, тис. га	Середня площа сільгоспугідь одного господарства, га
Вінницька	1733	249,2	143
Волинська	565	48,2	85
Дніпропетровська	3179	451,5	142
Донецька	924	171,8	185
Житомирська	547	62,6	114
Закарпатська	883	10,0	11
Запорізька	2041	341,4	167
Івано-Франківська	445	28,0	62
Київська	1133	148,3	130
Кіровоградська	2465	414,9	168
Луганська	757	216,2	285
Львівська	727	51,4	70
Миколаївська	3338	351,5	105
Одеська	3963	415,8	104
Полтавська	1714	231,8	135
Рівненська	356	30,5	85
Сумська	600	115,0	191
Тернопільська	576	63,9	110
Харківська	1127	251,6	223
Херсонська	1990	269,7	135
Хмельницька	1027	133,6	130
Черкаська	1120	151,3	135
Чернівецька	585	29,6	50
Чернігівська	508	105,9	208
Україна	32303	4343,7	134

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Не дивлячись на те, що в останні роки спостерігається зменшення кількості фермерських господарств, площа земель, що знаходиться у користуванні фермерів зростає, про що свідчить рисунок 1. Так, у період 2000-2015 років площа сільськогосподарських угідь зросла більш як удвічі, зокрема ріллі – у 2,1 раза, а у розрахунку на одне господарство їх площа збільшилася в середньому у 2,4 раза. За даними Державної служби статистики України, у 2015 р. у власності фермерських господарств було загалом 4343,7 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі – 4223,3 тис. га, що становить майже 11% від загальної площі сільськогосподарських угідь. При цьому середня площа сільськогосподарських угідь на одне фермерське господарство становила 134,5 га, площа ріллі – 130,7 га.

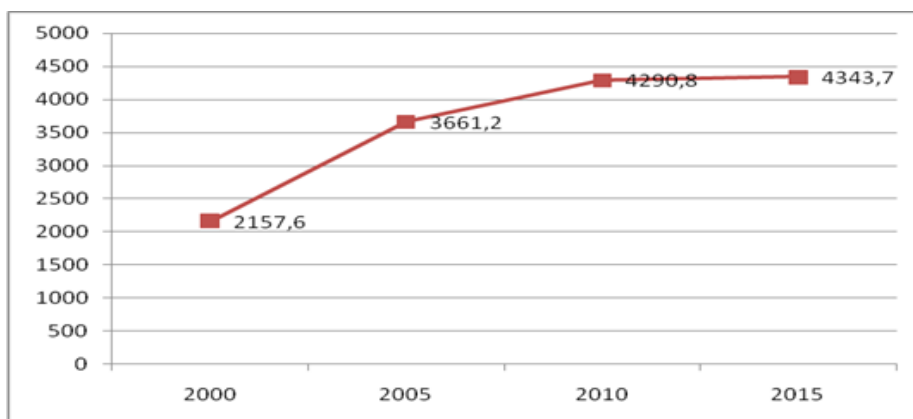

Рис. 1. Динаміка розмірів земельної площі, наданої фермерським господарствам, у 2000-2015 рр.*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Збільшення площі землекористування фермерів в основному відбулося за рахунок оренди землі фермерами. Питома вага орендованих земель у складі площ землекористування фермерських господарств складає 46% [5].

Структура фермерських господарств за площею сільськогосподарських угідь, що знаходиться у їх користуванні станом на листопад 2015 року наведена на рис. 2.

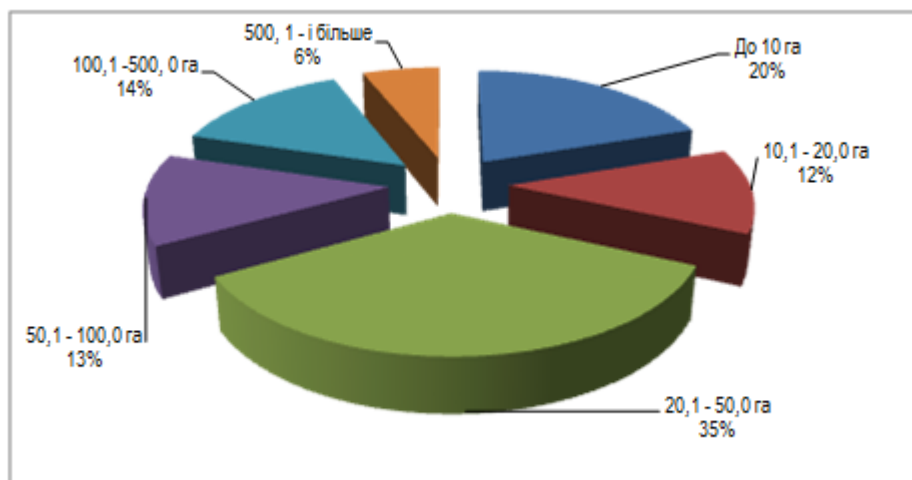

Рис. 2. Структура фермерських господарств за розмірами сільськогосподарських угідь в Україні (станом на кінець 2015 року)*

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Тобто, більшість фермерських господарств є дрібними та мають у своєму користуванні до 50 га сільськогосподарських угідь (70%). Поряд з тим, в Україні існує більше сотні фермерських господарств, що використовують більше 3000 га сільськогосподарських угідь. Відмітимо, що в Україні фермерські господарства за показником землекористування значно випереджають країни Східної Європи, де середні розміри індивідуальних господарств становлять: Чехія – 2-10 га,

Угорщина 2-11, Польща –7, Румунія – 4, Східна частина Німеччини – 17 га, але поступаються США – 195 га [11].

За розміром сільськогосподарських угідь у розрахунку на одне фермерське господарство найбільшими є господарства Луганської (285 га), Харківської (223 га) і Чернігівської областей (208 га) (див. табл. 2).

Внесок фермерських господарств у виробництво валової продукції сільського господарства поки що незначний, про що свідчать дані, наведені в таблиці 3. Проте у період 2000-2015 рр. спостерігаються певні позитивні зрушення. Так, за аналізований період частка виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств в загальних обсягах виробництва збільшилась із 2,1 до 7,9%, в тому числі – продукції рослинництва з 3,1 до 10,4%, тваринництва – з 0,4 до 1,9 % (див. табл.3).

Таблиця 3

Валове виробництво сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах до загальних обсягів виробництва в галузі, %*

Види продукції	Рік							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сільськогосподарська продукція – всього	2,1	4,6	6,1	6,9	6,3	7,6	7,6	7,9
у тому числі:								
продукція рослинництва	3,1	6,7	8,7	9,2	8,6	10,1	10,0	10,4
продукція тваринництва	0,4	0,7	1,6	1,7	1,7	1,8	1,8	1,9

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Позитивною на наш погляд, є також тенденція зростання обсягів виробництва валової продукції у розрахунку на одне фермерське господарство (рис. 3). Так, за останні 15 років цей показник збільшився більш, ніж у 7 разів.

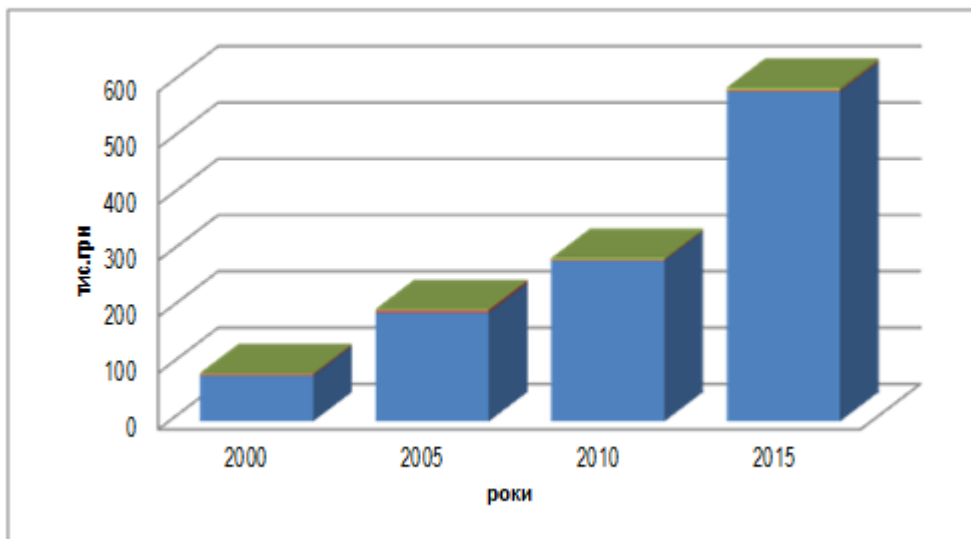

Рис. 3. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на одне фермерське господарство*

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

За даними таблиці 4 можна відстежити загальну ситуацію спеціалізації виробництва

фермерських господарств України. У 2015 р. вони виробили близько 7,7 млн т зерна і зернобобових; 2,2 млн т соняшнику; 52,3 тис. тонн м'яса та 177,4 тис. тонн молока. Частка їх виробництва у загальному валовому виробництві в галузі у 2015 р. становила 7,6%, в тому числі зерна і зернобобових – 12,7% при рентабельності 38,6 %; соняшнику – відповідно 19,4 і 71,5; м'яса – 2,3 і 3,3; молока – 1,7 і 20,5%.

Таблиця 4

Виробництво основних сільськогосподарських культур фермерськими господарствами у 2000-2015 рр.*

Види продукції	Рік								2015 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові культури – всього, тис.т	1256,4	4082,7	4702,5	6734,6	5046,0	7522,4	7693,3	7650,2	608,9
Цукрові буряки (фабричні), тис.т	755,1	1373,1	1154,7	1344,8	1234,4	611,1	1086,8	618,9	82,0
Соняшник, тис.т	347,3	735,0	1208,5	1645,5	1589,1	2154,4	1956,1	2167,0	624,0
Картопля, тис.т	56,4	84,7	161,3	258,3	251,2	277,6	206,9	126,0	223,4
Овочі, тис.т	82,6	156,1	211,9	384,3	346,8	307,3	327,8	282,5	342,0
Продовольчі баштанні культури, тис.т	37,3	17,1	29,4	26,4	25,3	34,3	24,2	29,9	80,2
М'ясо (у забійній масі), тис.т	8,2	14,2	47,6	56,0	54,4	63,8	56,6	52,3	637,8
Молоко, тис.т	67,8	96,3	112,1	123,0	144,2	156,8	166,8	177,4	261,7
Яйця, млн.шт	6,7	19,0	78,4	108,4	77,6	68,0	76,1	75,5	1126,9
Вовна, т	9	71	128	119	126	99	84	69	766,7
Мед, т	83	117	215	158	162	172	138	120	144,6

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Таким чином, фермерські господарства спеціалізуються переважно на виробництві продукції рослинництва, приділяючи незначну увагу галузі тваринництва. Безумовно, вони утримують худобу і птицю, проте у більшості випадків для задоволення власних потреб. Наприклад, у 2015 році у середньому на одне фермерське господарство припадала лише одна корова, вісім свиней і одна коза чи вівця. Разом з тим, можна говорити про позитивні зрушення в цьому напрямку, оскільки за період 2000-2015 рр. збільшилась як загальна кількість більшості видів сільськогосподарських тварин, так і обсяги виробництва продукції тваринництва у фермерських господарствах (табл.5)

Таблиця 5

Кількість сільськогосподарських тварин і виробництво продукції тваринництва у фермерських господарствах у 2000-2015 рр.*

Найменування показника	Рік				2015 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	
Кількість тварин, тис. голів					
Велика рогата худоба, тис. голів	102,5	109,5	95,3	106,3	104
у т.ч. корови, тис. голів	35,8	38,2	37,4	41,7	116
Свині, тис. голів	54,0	150,2	264,8	276,1	511
Вівці та кози, тис. голів	6,0	32,9	57,9	43,5	725
Коні, тис. голів	6,0	5,7	3,3	1,6	27
Кролі, тис. голів	4,9	0,8	0,8	4,3	88
Птиця, тис. голів	115,9	1083,8	2878,3	2538,9	2191
Бджолосімі, млн.	7,2	10,0	8,8	5,6	78
Виробництво основних видів продукції тваринництва					
М'ясо (у забійній масі), тис. т	8,2	14,2	47,6	52,3	637
Молоко, тис. т	67,8	96,3	112,1	177,4	262
Яйця, млн. шт	6,7	19,0	78,4	75,5	1127
Вовна, т	9	71	128	69	767
Мед, т	83	117	215	120	145

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

У 2015 р. фермерськими господарствами було реалізовано 6,6 млн т зерна і зернобобових культур; 2,1 – сояшнику; 12,1 – м'яса великої рогатої худоби; 24,0 – м'яса свиней та 12,8 млн. т м'яса птиці, а також 141,1 млн. т молока, що в порівнянні з 2010 р. більше на 73,4%; 69,0; 7,7; 22,4; 34 та 58,6 %, відповідно.

Наразі фермерські господарства за результатами своєї діяльності у 2015 р., нарощуючи з року в рік валове виробництво продукції та підвищуючи її ефективність, додатково забезпечили загалом чистого доходу (виручка від реалізації продукції) 1699,3 млн грн, або у 2,54 рази більше, ніж у 2010 р.

Фермерські господарства мають досить високий рівень товарності, про що свідчать дані таблиці 6.

Таблиця 6

Товарність сільськогосподарської продукції фермерських господарств (2015 рік)*

Вид продукції	Вироблено, тис. т	Реалізовано, тис. т	%
Зернові та зернобобові культури	7650,2	6554,1	86
у т.ч. пшениця	3910,6	3081,5	79
Насіння сояшнику	2167,0	2108,2	97
Цукрові буряки	618,9	275,8	45
Картопля	126,0	98,7	78
Молоко	177,4	141,1	80

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Фермерські господарства реалізують майже всю вироблену продукцію (за винятком цукрових буряків, яких у 2015 р. було реалізовано лише 45% від обсягу виробництва). Фермерські господарства, які не змогли реалізувати вироблену продукцію, частину її використали як оплату праці, в рахунок отриманих послуг, взаєморозрахунків, на внутрішньогосподарські та особисті потреби. У цьому полягає відмінність фермерських господарств від інших форм господарювання і є характерною для їх діяльності.

Фермерські господарства відіграють важливі соціальні функції у селі. Адже вони забезпечують сільське населення робочими місцями, сприяють розвитку соціальної інфраструктури.

Дані Державної служби статистики України підтверджують, що загальна чисельність працівників у фермерських господарствах за період 2000-2015 рр. зросла на 31 %, зокрема більше стало найманих працівників. При цьому, кількість членів фермерських господарств зменшилася більше як на 40% (табл.7). Це посприяло можливостям створювати нові робочі місця для найманих працівників, що сьогодні надзвичайно важливо для села як в економічному, так і соціальному плані.

Хоча слід визнати, що в досліджуваній період збільшення земель у фермерських господарствах відбувалося вищими темпами, ніж збільшення у них працівників.

Таблиця 7

Динаміка чисельності працівників у фермерських господарствах у 2000-2015 рр.*

Показник	Рік				2015 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	
Чисельність працівників – усього, осіб	71504	133534	98400	93704	131,0
у тому числі: членів фермерського господарства	н.д.	58303	40738	34498	59,2 ¹
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільгоспугідь	3,3	3,8	2,2	2,1	63,6

¹Примітка: по відношенню до 2005 р.

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10].

Отже, проведений аналіз сучасного стану функціонування фермерських господарств в Україні дає підстави стверджувати, що даний напрямок підприємницької діяльності в аграрній сфері

має позитивні характеристики, які окреслюють подальші перспективи його розвитку. Водночас, певні показники, що визначають ефективність фермерської діяльності, ще знаходяться не на достатньо високому рівні. Це обумовлено рядом проблем, з якими стикається більшість фермерів.

По-перше, недостатнє матеріально-технічне оснащення, зокрема неоптимальна структура машинно-тракторного парку, слабка забезпечення мінеральними та органічними добривами, пестицидами та іншими ресурсами.

По-друге, недостатня державна підтримка та недосконале законодавче забезпечення, у тому числі й в сфері оподаткування фермерів.

По-третє, брак коштів для поновлення основних фондів, закупівлі МТР, зокрема через складність отримання кредитів.

По-четверте, суб'єктивізм та часом навіть негативне ставлення до фермерів як з боку представників виконавчої влади на місцях, так і громадськості в цілому.

По-п'яте, нерегульованість ринку збуту сільськогосподарської продукції. Пріоритет у каналах розподілу мають великі підприємства, які формують партії товарної продукції в індустріальних розмірах. Саме таким партіям віддають перевагу посередники у каналах збуту. Окремим фермерам важко сформувані великі товарні партії, що негативно відображається на їх конкурентоспроможності на ринку переробки.

По-шосте, низьке та неефективне інформаційно-консультативне забезпечення фермерської діяльності, що призводить до нестачі спеціальних знань фермерів як у сфері виробництва, так і збуту продукції.

Висновки і перспективи.

Таким чином, на нинішньому етапі розвитку економіки фермерські господарства є активними учасниками сільськогосподарського виробництва, разом з тим вони виконують і специфічні функції, притаманні саме даній формі підприємницької діяльності у сфері аграрного бізнесу. Їх розвиток характеризується позитивними зрушеннями, але існують певні перешкоди, що не дозволяють фермерам реалізувати свій потенціал у повному обсязі. Виявлені під час дослідження проблеми, які стоять перед фермерами, окреслюють напрями удосконалення їх діяльності і вимагають спільних дій як з боку самих фермерів, так і держави і суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Беззуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. URL: http://nbuvipar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=71&Itemid=382. (дата звернення: 21.04.2018).
2. Горьовий В. П. Менеджмент фермерських господарств: навч. посіб. ; За ред. В. П. Горьового. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 366 с.
3. Застрожніков А.Г. Розвиток фермерського землеволодіння і землекористування. *Агроекономіка*. 2007. №15. С. 27-31.
4. Остапчук С.М. Корнілов Л.В., Корнілов В.Л. Розвиток фермерських господарств у Закарпатській області. *Вісник НУВГП*. 2010. №2(50). С. 214-221.
5. Мохненко А.С. Розвиток фермерських господарств в системі факторів конкурентного середовища: теорія, методологія, практика: дис.д-ра екон.наук. Херсон, 2011. 438 с.
6. Вдовенко Л.О., Мараховська Т.М., Черненко О.С. Фінансове забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу в аграрній сфері економіки. *Економічний аналіз*. 2015. №1. С. 225-230.
7. Макаренко Ю.П. Розвиток кооперації малих аграрних господарств у ринковій економіці. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №4 (12). С. 171-176.
8. Мельник Л.Л. Фермерство України в контексті розмірів землекористування. *Агроекономіка*. 2017. № 8. С. 24-34.
9. Махортов Ю.О., Дмитренко В.Л. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2003. № 6. С. 73-76.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата

звернення: 21.04.2018).

10. Грищенко О. В. Кооперація як один із шляхів вирішення проблем розвитку фермерських господарств в Україні. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: навч. посіб. ; за ред. П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнева. К.: ІАЕ, 2001. Т.1. С. 804-806.

Статтю отримано: 22.04.2018 / Рецензування 30.05.2018 / Прийнято до друку: 07.06.2018

Andrii Holubiev

Postgraduate Student,

Department of Economics and Enterprise Management

Academy of Labor, Social Relations and Tourism,

yiv, Ukraine

E-mail: Zvit.zav@gmail.com

THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF FARMS

Abstract

Introduction. An important role in the production of agricultural products is now given to farms, which in fact became full actors in the agrarian multi-economy economy, have passed their first stage of formation and establishment. The presence of a large number of large-scale producers, problems in the organization and location of wholesale markets, inadequate level of population of rural areas, inadequate level of resource supply – all this determines the specifics of the competitive environment in which farms operate. The task of the development of farms in Ukraine requires the study of the peculiarities of their activities, the analysis of the current stage of functioning of farms, identifying obstacles to their development and outlining the directions for improving their activities.

The purpose of the article is to analyze the current stage of development of farms and to identify the general trends that characterize their production and commercial activity.

Methods. Common methods are used in the course of the research: dialectic, monographic, scientific knowledge, abstract and logical, scientific generalization, as well as methods of statistical processing of information.

Results. The present state of development of farms in Ukraine is analyzed. The main indicators of their activity are described. The problems faced by farmers today are determined and directions for improving their activities are outlined.

Discussion. Further research is planned to be carried out in the areas of state support to farmers and increase the efficiency of their activities, based on the application of progressive marketing strategies for enterprise development.

Ke words: farms, market environment, efficiency, production, agricultural products.

References

1. Bezzub, I. Perspektyvy rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv v Ukraini. *nbuviap.gov.ua*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=71&Itemid=382.
2. Horovyi, V.P. (Ed.). (2014). *Menedzhment fermerskykh gospodarstv* [Management of farms]. Kyiv, Ukraine: «Tsentr uchbovoi literatury».
3. Zastrozhnikov, A.H. (2007). Rozvytok fermerskoho zemlevolodinnia i zemlekorystuvannia [Development of farm land ownership and land use]. *Ahrosvit [AgroSvit]*, 15, 27-31.
4. Ostapchuk, S.M. Kornilov, L.V., & Kornilov, V.L. (2010). Rozvytok fermerskykh gospodarstv u Zakarpatskii oblasti [Development of farms in Transcarpathian region]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho gospodarstva i pryrodokorystuvannia* [Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management], 2(50), 214-221.
5. Mokhnenko, A.S. (2011). *Rozvytok fermerskykh gospodarstv v systemi faktoriv konkurentnoho seredovyschcha: teoriia, metodolohiia, praktyka. Doctoral thesis*. Kherson.
6. Vdovenko, L.O., Marakhovska, T.M., & Chemenko, O.S. (2015). Finansove zabezpechennia diialnosti maloho i serednoho biznesu v ahramnii sferi ekonomiky [Financial support of small and medium-sized businesses in the agrarian sector of the economy]. *Ekonomichniy analiz* [Economic analysis], 1, 225-230.
7. Makarenko Yu.P. (2011). Rozvytok kooperatsii malykh ahramnykh gospodarstv u rynkovii ekonomitsi [Development of cooperation of small agricultural enterprises in a market economy]. *Visnyk Zaporizkoho*

natsionalnoho universytetu [Bulletin of Zaporizhzhya National University], 4(12), 171-176.

8. Melnyk, L.L. (2017). *Fermerstvo Ukrainy v konteksti rozmiriv zemlekorystuvannia* [Farming of Ukraine in the context of the size of land use]. *Ahrosvit* [AgroSvit], 8, 24-34.

9. Makhortov, Yu.O., & Dmytrenko, V.L. (2003). *Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku fermerstva v Ukraini* [Current state and prospects of development of farming in Ukraine]. *Visnyk ahramoi nauky* [Bulletin of Agrarian Science], 6, 73-76.

10. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystryky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Hryshchenko, O.V. (2001). *Kooperatsiia yak odyn iz shliakhiv vyrishennia problem rozvytku fermerskykh hospodarstv v Ukraini* [Cooperation as one of the ways to solve the problems of the development of farms in Ukraine]. *Problemy efektyvnoho funktsionuvannia APK v umovakh novykh form vlasnosti ta hospodariuvannia*. P.T. Sabluk, V.Ya. Ambrosova, H.Ye. Mazniev. (Eds.). Kyiv : IAE, 1, 804-806.

Received: 04.22.2018 / Review 05.30.2017 / Accepted 06.07.2018

